

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Инна Иванова Пелева, Филологически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“,

на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“

по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология (Българска литература. Съвременна българска литература)

Автор: доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев, Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Тема: Прогресисти и консерватори. Темпорални модели в българската литература от края на 40-те до 70-те години на XX в.

Като член на журито, ангажирано да разгледа представения от доц. д-р Бойко Пенчев дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“, потвърждавам, че са ми предоставени всички документи и материали, необходими в рамките на подобна процедура според ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав на СУ „Св. Климент Охридски“.

Предложената за рецензиране работа е от 365 страници (интерпретативен текст плюс списък на използваната литература – критически опуси и художествени произведения) и е организирана в 15 глави. Авторефератът на дисертацията точно и пълноценно представя съдържанието ѝ – основните тези, лансирани в труда, както и ключовите аргументативни ходове в тяхна подкрепа. Приносните моменти в изследването са адекватно формулирани във финалната част на автореферата, а по темата на дисертацията авторът има 11 публикации, осъществени в периода от 2011-та до 2022 г.

Доц. Пенчев изгражда научната си концепция си върху богат набор разноредови текстове (лирика, наративистика, есеистика, литературна критика, писания на политически лидери, български и съветски партийни документи), функционирали в българската публичност от „победата на социалистическата революция“ до 1970-те години на XX век. В изследването продуктивно се осмислят и ред литературнотеоретически конструкции, философски визии, културологични и политологически (по същество) анализи на по-нови и по-отдавнашни явления. Интердисциплинарният подход при проучването на процеси, разгърнали се в културната среда на НРБ, е дал добър резултат – идващите от различни национални и

времеви контексти и от различни научни полета идеи са удачно сговорени за целите на конкретния тълкувателски проект.

Особено важни в неговите рамки са фигурите и тезите на Тончо Жечев, Кръстьо Куюмджиев, Цветан Стоянов, Боян Ничев, произведенията на Николай Хайтов, Йордан Радичков, Васил Попов, Емилиян Станев. Концептуализиращият коментар спрямо написаното от споменатите критици и от изредените автори на художествена проза заема основния обем от изложението. В работата са включени – бидейки представени по-подробно или пък само в контур – също прочити на текстове от Димитър Димов, Ст. Ц. Даскалов, Стефан Цанев, Любомир Левчев, Константин Павлов, Асен Христофоров, Павел Вежинов, Антон Дончев, Иван Бурин, Спиридон Казанджиев, Янко Янев, Найден Шейтанов, Петър Мутафчиев, Михаил Арnaudов, Годор Павлов, Пантелей Зарев, Максим Наимович, Васил Колевски, Венко Христов, Минко Николов, Симеон Султанов, Енчо Мутафов, Александър Фол, Стоян Илиев, Стоян Каролев, Александър Спиридонов, Чавдар Добрев, Симеон Хаджикосев, Любен Георгиев, Иван Спасов, Никола Георгиев... и това не са всички български авторски имена (обозначаващи творчески или тълкувателски почерк, определена позиция, конкретна творба), с които се борава в дисертацията. Тоест, макар че при изграждането на труда опозиционните понятийни двойки са подчертано работещи (бинарията понякога бива смятана за елементарна, плоско мислеща конструкция), разглежданият текст представлява сложно, триизмерно научно повествование с много разклонения и вставени разкази, с още и още планове в дълбочина. В края на краищата този многоперсонажен научен наратив пресъздава физиономичните за няколко български десетилетия интелектуални сюжети, показва как в рамките на социалистическата културна формация се случват сериозни промени в езика (художествения и критическия), в публично споделяните разбирания относно смисъла и ценността на миналото/настоящото/бъдещето, в отношението към традицията и иновативното, към „своето“ и „чуждото“. Дисертационният труд реконструира динамиката в „разговорите“ от 1960-те и 1970-те между съвременната българска литература, официалната идеология, актуалната литературна критика, от една страна, и от друга – наследствата на българското преддеветосептемврийско „дясно“ мислене, както и чуждата философска текстовост (кога опознавана през посредници, кога директно ползвана по първоизточника от лидерите на интелектуалната събитийност в страната).

Дисертацията изследва как отделните полета в културата реагират спрямо императивите откъм властта в рамките на тоталитарната държава, но обръща внимание

и на специфичното движение („рецепцията“) с обратна посока – това движение, тази „рецепция“ обуславят адаптирането на партийно-държавния проект към визии, към критерии за разбиране и остойностяване (не само на художествени артефакти), които визии и критерии са формулирани от забележителните хуманитаристи на времето, от творците, оразличаващи се в естетически план от приемливото, каквото е според социалистическия реализъм.

Възлово понятие в концепцията на доц. д-р Бойко Пенчев е „консервативна революция“ (в изложението е представена генеалогията му, първичния историко-политически и културен контекст, с който то се свързва). През/чрез това понятие в дисертацията се интерпретира осъществената през 60-те (в режим на дебат) ревизия на свръхаксеологизацията на предстоящото, типична за комунистическия проект, също на линейно-прогресисткия модел за възприемане и пресъздаване на времевия компонент на битието – модел базисен за доктрината на социалистическия реализъм. (Продуктивни са наблюденията на изследователя и относно обвързаността на епичния/епическия роман от 50-те тъкмо с линейно-прогресисткото мислене и представяне на хроносното.) В изследването се подчертава, че за значимата трансформация на нагласи и ценностен хоризонт, осъществена навремето и чрез текстовете на ред български интелектуалци, изиграва своята роля също характерното семантизиране – и включването им в публичния дебат по повод съвременната българска култура и литература – на разноредови понятия като „род“, „племе“, „котловина“, „еснафство“, „мит“, „карнавал/карнавално“, „гротеска“, „примитив“, „автентично“, „поток на съзнанието“, „езическо“, „дионисово“, „тракийско наследство“. В труда е реконструирана мрежата от смислови връзки между тези понятия, физиономични за важна зона от критически дискурс на обследваните десетилетия. Детайлно са разгледани механизмите, по които въпросните понятия в заедността си, при колаборирането си са съдействали за постигането на картина на света, на философия на изкуството, забележимо различни от ортодоксалната възприятелна и изобразителна матрица, обслужваща Строя. Тъкмо концептуализацията на критическия речник на епохата (с типичните му фиксации) е една от големите сполуки на дисертационния труд.

Доц. Бойко Пенчев доказва, че прокламирайки завръщане към предмодерното „преди“ като към хранилище на непреходни ценности, призовавайки (основавайки) една памет за разрива с някогашното (обитаващо цикличното време, едно „минало вечно“) като за събитие с трагедийна природа, Тончо Жечев и други пишещи люде от

епохата тъй или инак влизат в конфликт с официализираната в НРБ практика за тълкуване на историята, на общностната съдба. За особено достойнство на дисертацията обаче смятам това, че отместеността на обсъжданата интелектуална формация – отместеност спрямо толерирания от държавата познавателно-оценъчен стереотип – не е героизирана по тези страници. Изследователят говори и за „криптоконсерватизъм“, за „дискретна критика“, а също така отбелязва, че волята за другост, за собствен мислителски облик, която воля е документирана в различни публични текстове (и е представяна и обяснявана в труда), няма как лесно да бъде сведена до белязания с плюс (в наши дни) член от опозициите „казионно – алтернативно“, „конформизъм – дисидентство“. Текстът отчита и заслужаващата специално внимание диспропорция между същността на високия интелектуален опит от 1960-те – 1970-те и реакцията спрямо него от страна на тоталитарната държава. Да, този опит апострофира, тъй да се каже, линеарно-прогресисткия наратив/проект на Режима. Но в същото време носителите му, фигурите, които възпяват (или метонимизират) въпросния опит, получават именно откъм официалното „горе“ признание за смислеността на собствените им позиции, потвърждение (институционализирано потвърждение) за стойността, за продуктивното в тях. Като тази „верификация“ на хуманитаристки тези – „верификация“ чрез жестове откъм управленския етаж в страната – вероятно не е свидетелство единствено за промяната в отношението на социалистическата държава към „родното“. И/или към интернационализма, и/или към телеологическото тълкуване на времето като лъч, насочен напред и нагоре, прицелен в реализирането на комунистическия идеал. Тъкмо това напомняне, фиксирано в изследователското построение, като че ли би могло да сложи начало на допълнителна линия в научното повествование. Тя би могла да е обвързана с проблематиката около отношенията между тоталитарна власт и творец, около непростата игра на награди и наказания, която игра, водена от властта, аранжира личностните истории на видни представители на „художествено-творческата интелигенция“ от периода. По онова време съчетаването на инакомислещи текстове с висока социална позиция (със значим пост) в границите на една и съща индивидуална биография се случва неведнъж и тъкмо поради това има защо споменатата комбинаторика, на пръв поглед алогична, да бъде още обмисляна и коментирана.

В последната част от труда се прави важно уточнение относно (или се прецизира, или се отмества) базисната за изследването терминологична синтаagma. Комплексът идеи и оценъчни презумпции, които през 1960-те според дисертацията

събдват „консервативна революция“ в българската култура, в късните страници от изследването се идентифицират с понятието „поставтохтонизъм“ (в текста се обяснява съдържателността на първичното назоваване; то се отнася към тип светоглед от междувоенния период, чийто ярък изразител е например Янко Янев). Чрез ехоефекта в плана на терминологичното (автохтонизъм – поставтохтонизъм) още веднъж се подчертава своеобразната симетрия между възгледи, били популярни тук през 1930-те, и идеи, артикулирани в хуманитаристки български текстове през 1960-те.

Тази теза в дисертационния труд – за отеквания между 1930-те и 1960-те – изразява разбиране за историята на българската култура от XX век, според което дори острата граница, положена от Деветосептемврийския преврат през 1944 г., всъщност не е абсолютно твърда, напълно непробиваема (подобно разбиране, смятам, трябва да бъде настойчиво популяризирано). Стиллове на мислене, представи, възгледи, тълкувателски практики, които в последното пълно десетилетие на Царство България са заявени в тогавашната публичност, се оказват витализирани от критици и писатели доста по-късно, в идеологически и социално-политически контекст, който „сам по себе си“ съвсем не е (или не би трябвало да бъде) благоприятен за подобни възкресения. Като, предсказуемо, приликите между културните реалности, които не би трябвало да си приличат, вписват принадлеен смисъл не само в някои от търсенията на българските пишещи хора от 1960-те, а също така добавят (все пак) щрихи и в портрета на предходниците им, на мислители и текстове от годините преди „народната революция“.

„Поставтохтонизъм“ (като понятие заместващо концепта „консервативна революция“) е особено нужно на изследването при решаването на интерпретативен казус, който е сред ключовите (според мене) за цялото начинание (може би тъкмо този казус е дал началния тласък на респектиращото тълкувателско усилие). На въпроса има ли връзка между, от една страна, написаното и казаното от Тончо Жечев и близките до него в търсенията си хуманитаристи, и от друга – тукашния национализъм от 1980-те, дисертацията отговаря: не. Като този отговор е старателно аргументиран чрез верига съпоставяния между предпочитаните тематизми, отношението към историчното и семантизацията на „минало“, характерни за всяка от двете констелации в българската култура (констелацията от 1960-те и тази от 1980-те).

Все пак – ако няма удържима, непрониклива граница дори между дясното четене на света от 1930-те и вижданията на социалистическата висока интелигенция от 1960-те, дали е възможно някаква граница вътре в недисидентската българска социалистическа култура – например границата между мисленето на 1960-те и това на

1980-те – да е категорично удържима и със сигурност непропусклива. Тоест дали наистина внушения, идващи откъм писаното през 1960-те (и когато то не е било съвсем съзвучно с партийния речитатив), нямат каквито и да било заслуги за изгледа – не само в идеен план – на 1980-те. (Въпросите около отговорността на националната интелигенция – думите, текстовете бездруго могат да правят неща – за един или друг от практическите, от действителните избори на тоталитарната държава не са лесни както за поставяне, така и за решаване.)

И още нещо: ако при културноисторическата реконструкция на 1960-те се отдели повече внимание на „руската следа“ във въззренията на Тончо Жечев, представата за онова така важно българско десетилетие вероятно поне донякъде би се променила. В текста, който разглеждаме, се споменава за „почвеничество“; той обаче акцентира най-вече върху обвързаностите *Тончо Жечев – Томас Ман – Дьорд Лукач – Ницше – „философия на живота“*. А би могло, при определена тълкувателска оптика, в тукашни модели на света, мислени през 1960-те, да бъдат забелязвани предимно инфилтрати откъм славянофилски, народнически, евразийски визии. Но да, това би била нечия друга тълкувателска оптика; разбира се, че е неоспоримо право на всеки изследовател да избира и да отстоява собствената си гледна точка, собствената си тълкувателска призма – иначе никой от нас никога не би написал именно своя собствен текст.

Освен че съдържа оригинална концепция и финализира сериозна работа по систематизирането и осмислянето на огромен брой културни факти, обсъжданият труд се отличава с функционална организация, логическа издържаност, комуникабилен изказ, внимателно боравене с внушителния библиографски свод. Приносният характер на изследването е безспорен – то непременно ще бъде цитирано в бъдещи академични повествования, ангажирани с българска литературна и културна история на XX век, с история на критиката, история на идеите в български контекст, а и в научни опуси с по-тесен проблемно-тематичен обхват.

Ако имам препоръка към автора на проучването, тя е свързана с превръщането на дисертацията в книга: струва си това предстоящо засега издание да бъде снабдено с показалци (на личните имена, на заглавията на всички споменати текстове – художествени и други, на опорните за научното построение термини). Едни такива показалци биха помогнали на читателя – най-вероятно читател със специфичен професионален профил – да намира, ползвайки съответния том, по-бързо и по-лесно и

конкретни, отделни „звена“ от впечатляващия обем информация, който изследването предоставя.

Като имам предвид казаното до момента, убедено давам своята положителна оценка за разгледания дисертационен труд и гласувам „за“ присъждането на научната степен „доктор на науките“ на доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Българска литература. Съвременна българска литература). Надявам се, че останалите членове на уважаемото научно жури ще се присъединят към тази ми позиция.

15.03.2023 г.

Пловдив

Рецензент: .....

(проф. дфн Инна Пелева)